

ІСТОРІЯ
КИЇВСЬКИХ
ДУХОВНИХ ШКІЛ

Архімандрит Митрофан (Божко)

**Образи святителя Петра Могили,
митрополита Київського
і Галицького, в панегіриках
і посвятах XVII ст.**

Вступ

Святитель Петро Могила (1596–1646) не просто церковний ієрарх, який зробив багато добра для своєї пастви. Це особистість, яка в критичний момент буття українського народу вивела його на інший рівень культури й самоусвідомлення. Серед найвизначніших його діянь — легалізація ієрархії Київської Митрополії після Берестейської унії, підвищення авторитету Православної Церкви в Речі Посполитій, зміцнення дисципліни серед православного духовенства, підвищення освітнього рівня не лише духовенства, але й інших станів, утвердження того, що Україна є наступницею Київської Русі, через відбудову давньоруських храмів та віднайдення мощей рівноапостольного князя Володимира, упорядкування богослужбового життя та укладання й видання віронавчальних текстів. Період його перебування на Київському митрополичому престолі отримав в українській історіографії назву «Могилянське відродження». Але подібну оцінку почали давати святителю та його діяльності не історики новітнього часу. Схожої думки були і його сучасники, які бачили ці тектонічні зміни на власні очі і вже відчували результат цих змін. То ж у центрі нашої уваги будуть панегірики, посвяти й промови на честь святителя Петра Могили, які були створені в XVII ст. У цих текстах ми спробуємо виокремити та проаналізувати ті художні образи, які застосовували їх автори для змалювання постаті Київського митрополита.

Джерела дослідження

Перш ніж перейти до розкриття предмета даної розвідки, зробимо короткий огляд джерел з нашої теми. Найчисельнішою групою є т. зв. «геральдична поезія» — вірші до гербів вельможних осіб або родів, якими були прикрашені українські стародруки. Цей жанр по-

єднував у собі графічне зображення герба і поетичний текст, у якому розтлумачувалися окремі клейноди та прославлявся певний вельможа чи його рід. Це наочна метафора, в якій зображення та слово вступають у складну взаємодію¹. Такі графічно-поетичні композиції розміщувалися на початку книг, які або видавалися коштом шляхетних осіб, або були їм присвячені. У випадку зі святителем Петром Могилою адресовані йому гербові вірші були вміщені в таких виданнях: «Преподобнаго отца нашего аввы Доротеа поученія душеполезна различна» (Київ, 1628 р.)², «Літургіаріон, си єсть Служебник» (Київ, 1629 р.)³, «Пречестныи Акавісты» (Київ, 1629 р.)⁴, «Тріодіоніон си єст Трипѣснец» (Київ, 1631 р.)⁵, «Патерикон» єпископа Сильвестра Косова (Київ, 1635 р.)⁶, «Гисторія... Варлаама [и] Иоасафа» (Кутейн, 1637 р.)⁷, «Апостол» (Львів, 1639 р.)⁸, «Тріодіон» (Львів, 1642 р.)⁹, «Евлогіон, альбо Молитвослов, или Требник» (Київ, 1646 р.)¹⁰. Крім цього, гербові вірші передували виданню цілої низки панегіриків, про які йтиме мова нижче.

Першим панегіриком, піднесеним святителю Петру Могилі, є «Умнологія, си єст Пѣснословіє»¹¹. Він був піднесений тоді ще печерському архімандриту друкарями Києво-Печерської Лаври на чолі з протосингелом Памвою Бериндою († 1632) та ієромонахом Тарасієм Земкою († 1632) на Великдень 1630 р. Панегірик є акровіршем, який складається з 10 віршів: «Петрові Могилі, архимандриту святягя чудотворныя великія Лавры Печерскія Киевскія, воеводичу земль молдавских». В основі твору лежить славник стихир Пасхи «Воскресения день...». Прославля-

¹ Див.: Голубев С. Описание и истолкование дворянских гербов южнорусских фамилий в произведениях духовных писателей XVII в. // Труды Киевской духовной академии. 1872. № 10. С. 295–382; Чижевський Д. Українське літературне бароко. К., 2003. С. 225–243; Миненко Ю. Емблематичний та панегіричний струмені української геральдичної поезії // Вісник Житомирського державного університету. Житомир, 2010. Вип. 51. С. 206–209; Миненко Ю. В. Геральдична поезія в українському літературному бароко. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Івано-Франківськ, 2011.

² Українська поезія. Кінець XVI — початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. К., 1978. С. 345.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само. С. 346.

⁶ Kossów Sylwester. Na herb Jaśnie Przewielebniejszego Jego Mości Ojca Piotra Mohiły // Rok-solański Parnas. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. Część II. Antologia / Wybrał i opracował R. Radyszewski. Kraków, 1998. S. 136.

⁷ Українська поезія. Середина XVII ст. / Упор. В. І. Кречотень, М. М. Суліма. К., 1992. С. 51.

⁸ Там само. С. 51–52.

⁹ Там само. С. 55–56.

¹⁰ Там само. С. 57–58.

¹¹ Умнологія, си єст Пѣснословіє // Титов Ф., прот. Типографія Києво-Печерської Лаври: исторический очерк. Т.1. Приложения. К., 1918. С. 234–239.

ючи воскреслого Христа, автори також підносили вітання і своєму архімандриту¹².

Наступний твір — «Ευχαριστήριον, або Вдячність», укладений ієромонахом Софронієм Почаським († після 1642)¹³. Цей панегірик був проголошений студентами лаврської гімназії на Великдень 29 березня 1632 р. У ньому гімназія на київських пагорбах змальовується під назвами грецьких гір Парнасу і Гелікону, де, згідно з міфологією, жили Аполлон і музи — покровителі наук і мистецтв. Відповідно, у творі прославляються науки, які вивчалися в гімназії, а також засновник закладу — печерський архімандрит¹⁴.

Панегірик «Ευφώνια веселобрмячаа»¹⁵ був піднесений святителю в 1633 р. друкарями лаврської типографії з нагоди його вступу на Київську Митрополію. Початкові літери віршів утворюють акровірш «Петр Могила, Митрополит Киевский». У ньому автори вітали нового первосвятиителя і висловлювали сподівання, що його служіння буде часом відновлення занедбаних святинь і розквіту Православної Церкви¹⁶.

З нагоди в'їзду до Києва в 1633 р. студенти «гімназіуму в Братстві Київському» піднесли митрополиту панегірик польською мовою «Mnemosyne Sławy, Prac y Trvdow Przeoswieconego w Bogu Oycu Piotra Mohiły» («Пам'ятка слави, праць і трудів Преосвященного в Бозі отця Петра Могили»)¹⁷. Вірші складені у вигляді акровірша «Piotr Mohiła», де кожна літера є самостійною емблемою, зміст якої розкривається в тексті. Вітаючи ієрарха і бажаючи йому нових звершень на митрополичій кафедрі, автори прославляли вже досягнуті ним здобутки на користь Церкви, се-

¹² Див.: Студинський К. Три панегірики XVII віку // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1896. Т. 12. Кн. 4. С. 1–32.

¹³ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ, або Вдячність // Титов Ф., прот. Типография Киево-Печерской Лавры: исторический очерк. Т.1. Приложения. К., 1918. С. 291–305; Софроній Почаський. Євхаристиріон, або Вдячність / перекл. В. Кречотень // Українська поезія XVII століття (перша половина): Антологія. К., 1988. С. 222–250.

¹⁴ Див.: Пилип'юк Н. «ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ АЛБО ВДЯЧНОСТЬ». Перший панегірик Києво-Могилянської школи: його зміст та історичний контекст // Записки НТШ. 1992. Т. ССXXIV. С. 25–43.

¹⁵ Ευφώνια веселобрмячаа // Титов Ф., прот. Типография Киево-Печерской Лавры: исторический очерк. Т.1. Приложения. К., 1918. С. 306–310; Анонім. Евфонія весело бриняча / перекл. О. Шугай // Українська поезія XVII століття (перша половина): Антологія. К., 1988. С. 251–256.

¹⁶ Див.: Студинський К. Панегірик «Ευφώνια веселобрмячаа», посвячений Петрові Могилі в р. 1633 // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1895. Т. 8. Кн. 4. С. 1–14.

¹⁷ Mnemosyne Sławy, Prac y Trvdow Przeoswieconego w Bogu Oycu Piotra Mohiły. Kiow, 1633. 30 s.; Анонім (Aleksander Tyszkiewicz). Mnemosyne sławy, prac i trudów // Roksoleński Parnas. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. Część II. Antologia / Wybrał i opracował R. Radyszewski. Kraków, 1998. S. 123–134; Анонім. Из книги «Пам'ять слави, праць і трудів Петра Могили» / перекл. Р. Радишевський // Українська поезія XVII століття (перша половина): Антологія. К., 1988. С. 257–260.

ред яких — легалізація православної ієрархії та відновлення прав православних у Речі Посполитій¹⁸.

У 1641 р., на другий день Великодня, митрополиту був піднесений панегірик з нагоди відвідин ним класу риторики Київського колегіуму. Це твір латинською мовою «*Sol post occasum oriens*» («Сонце, що сходить після заходу»), автор — студент Іоанн Калимон (у майбутньому — лаврський монах Йосиф Калимон). У цьому творі під образом сонця змальовується Переможець смерті — Христос, але поряд з цим — і побожна людина, яка слідує за Ним, у даному випадку — Київський митрополит¹⁹.

21 грудня 1645 р. в лаврській друкарні був виданий панегірик латинською мовою до дня народження митрополита під назвою: «*Sancti Petri metropolitae Kijoviensis thaumaturgi Rossiae... Petrus Mohila... patroni sui iconismus...*» («Святого Петра, митрополита Київського, чудотворця Росії... Петро Могила... патрона свого копія...»), автор — Феодосій Василевич-Баєвський (у майбутньому — єпископ Мстиславський, † 1678). За цим панегіриком йде інший текст латинською мовою — «*Felix cometa post natalem diem... Petri Mohila*» («Щаслива комета після дня народження... Петра Могили»). Останній твір М. Вішневський приписує авторству Олександра Тишкевича. У першому творі автор уподібнює двох тезоіменитих Київських митрополитів — святителя Петра Ратенського (бл. 1260–1326), уродженця Волині, і святителя Петра Могили, названого на його честь. У другому творі поява комети після дня народження митрополита трактується не як трагічна, а як радісна подія, що провіщала зміни на краще²⁰. Нагадаємо, що 1596 р. — це одночасно рік Берестейської церковної унії і рік народження святителя Петра.

На Різдва Христове в період між 1642 і 1646 рр. митрополиту були піднесені різдвяні віншування під назвою «*Uciecha z łez płaczącego we żłobie Christusa Pana*» («Утіха від сліз Господа Христа, Який плаче в яслах»)²¹. Автор — архієпископ Чернігівський Лазар Баранович (1620–1693), який у той час працював викладачем у Києво-Могилян-

¹⁸ Див.: Радішевський Р. «*Mnemosyne slawy*» — емблематична композиція, присвячена Петру Могилі // Київські полоністичні студії: зб. наук. пр. / наук. ред. та упоряд. Р. Радішевський. К., 2016. Т. XXVIII. С. 57–68.

¹⁹ Kalimon Ioann. *Sol post occasum oriens. Kioviae*, 1641. 19 р.; Калимон Іван. Сонце, що сходить після заходу / Перекл. В. Литвинов // Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія: у 2 ч. Ч. 2. К., 1995. С. 342–352.

²⁰ Див.: Шевченко-Савчинська А., Балашов К. Астрономія в латиномовних текстах України // Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні / за ред. О. Петрук. Львів, 2014. С. 422–435.

²¹ *Uciecha z łez płaczącego we żłobie Christusa Pana* // Łazarz Baranowicz, archiepiskop. *Apolo chrześcijański opiewa żywoty świętych*. Kijow, 1670. S. 7–12; *Uciecha z łez płaczącego we żłobie Christusa Pana* // Łazarz Baranowicz, archiepiskop. *Żywoty świętych ten Apollo piecie*. Kijow, 1670. S. 7–12.

ській колегії. Ці вірші були надруковані в 1670 р. у складі двох майже ідентичних за змістом польськомовних збірок «Apollo chrześcijański opiewa żywoty świętych...» («Аполлон християнський оспівує життя святих...») та «Żywoty świętych ten Apollo pieie...» («Життя святих цей Аполлон співає...»)²².

Авторству архієпископа Лазаря Барановича належить і твір іншого змісту — «Nagrobki... Oycu Piotrowi Mohile» («Нагробки... Отцю Петру Могили»). Це шість віршованих епітафій на честь святиителя, написаних польською мовою. Судячи з їхнього змісту, вони були створені з нагоди поховання митрополита в 1647 р., хоча опубліковані значно пізніше — у 1671 р. в збірці «Lutnia Apollinowa każdej sprawie gotowa» («Лютня Аполлона, до кожної справи готова»)²³.

9 квітня 1647 р. в Лаврі був надрукований ще один польськомовний твір з нагоди поховання митрополита — епіцедій «Żal ponowiony po pogrzebie Jaśnie Przewielebnego O. Piotra Mohiły» («Повторна скорбота після погребіння Ясно Преосвященного о. Петра Могили»), автор — лаврський монах Йосиф Калимон²⁴. Цей твір містить алегоричні описи смерті й поховання митрополита, монологи-трени та короткі епітафії, які рясно оздоблені графічними зображеннями, що передають ідею марноти і минулості земного життя²⁵.

Останніми відомими творами на честь митрополита є два слова на його роковини²⁶, виголошені в 1656 р. та 1658 р. під час щорічної панахиди, яка звершувалася в день його кончини 31 грудня в Успенському соборі Лаври. Їхній автор — ігумен Антоній Радивиловський (бл. 1620–1688), який у 1656–1658 рр. перебував на посаді лаврського проповідника. Ці проповіді містяться в другому томі його рукописного збірника «Огородок Пресвятой Богородици», що датується 1671 р.,

²² Див.: Максимчук О.В. Присвячені Петру Могилі різдвяні вірші Лазаря Барановича в парадигмі барокової творчості // Сіверянський літопис. 2020. №6. С. 106–118; Максимчук О.В. Вірші, присвячені Петру Могилі, зі збірки «APOLLO CHRZEŚCIAŃSKI...» Лазаря Барановича // Бібліотека. Наука. Комунікація: Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації: матеріали міжнар. наук. конф.» (м. Київ, 6–8 жовтня 2020 р.). К., 2020. С. 288–291.

²³ Nagrobki Iasnie Prze Oswieconemu Ie Msci: Oycu Piotrowi Mohile Archiepiskopowi Metropolicie Kijowskiemu Halickiemu y wszystkim Rusi // Łazarz Baranowicz, archiepiskop. Lutnia Apollinowa każdej sprawie gotowa. Kijow, 1671. S. 497–500. Див.: Бетко І. «Nagrobki» Лазаря Барановича — пам'ятка літературного бароко // Слово і час. 2003. № 12. С. 35–49.

²⁴ Kalimon J. Żal ponowiony // Roksołański Parnas. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. Część II. Antologia / Wybrał i opracował R. Radyszewski. Kraków, 1998. S. 199–206.

²⁵ Див.: Заваринська Х. Епіцедій «Żal ponowiony» (1647): проблема взаємодії тексту й ілюстрацій у панегіричному творі // Вісник ХДАДМ. 2017. № 1. С. 85–93.

²⁶ Слово 1 на рочину в Богу зешлого отца Петра Могилаы, Архиепископа Митрополита Киевского, Архимандрита Печерского // Марковский М. Антоний Радивиловский, южнорусский проповедник XVII в. Незданные проповеди Антония Радивиловского. К., 1894. С. 1–6; Слово 2 на рочины преосвященнаго отца Петра Могилаы // Там само. С. 6–12.

але вони не потрапили до його друкованої версії, що вийшла в 1676 р. під назвою «Огородок Маріи Богородицы». Обидва слова вперше були опубліковані Михайлом Марковським у 1894 р. в додатку до його монографії «Антоний Радивилловский, южнорусский проповедник XVII в.» У цих творах автор, закликаючи до поминання і молитви за покійного, характеризує його самого і його справи, свідками яких були й самі присутні на панахиді²⁷.

Як бачимо, панегірики на честь митрополита Петра Могили складають чималий масив тексту й зображень. Крім групи невеличких гербових віршів, це 12 різнопланових текстів староукраїнською, старопольською та латинською мовами. Їхнє різнобічне вивчення ще чекає на свого дослідника й залишається завданням на перспективу. Проте на їх основі ми спробуємо виокремити та проаналізувати ті образи, якими змальовувався Київський митрополит. Їх ми умовно поділимо на такі групи: гербові альяції, емблематичні образи, античні міфологічні образи, образне тлумачення імені та біблійні образи.

Гербові альяції

У геральдичні поезії можемо зустріти багато варіантів інтерпретації герба митрополита²⁸. Так, різні види зброї та князівські регалії, зображені на гербі, тлумачаться як знаки війни та спокою, звитяги й побожності митрополита, з яких він потім був взятий на духовний уряд²⁹. До сйива світської корони він додав сйиво церковного вінця. Проте світло останнього значно перевищує перше, оскільки світське достоїнство не може зрівнятися з духовним:

Пастыр ку бѳлшой придал коронѳ корону,
Славѳ: годности засѳдши пастырского ффону
Обѳдвѳ за знак свѳтять; тая превышшает,
Бо ся духовной свѳта зацность не равняет³⁰.

В іншому творі вказується, що корона є символом звитяг, а голова буйвола — жертвовності; світила слугують дороговказом до неба, а зброя — охороною Вітчизни; хрест у вустах ворона — це заслونا від ворога, а човен — «церков роду російського», істинним пастирем якої є святий Петро Могила³¹. Отже, він є пильним і ревним у своєму служінні, охоро-

²⁷ Див.: Максимчук О. В. Постаць Петра Могили у проповідях Антонія Радивилловського // Рукописна та книжкова спадщина України. 2022. Вип. 28. С. 76–99.

²⁸ Про формування герба святителя Петра Могили див.: Кучерук О. До генези герба Петра Могили // Пам'ятки України: історія та культура. 2004. № 2. С. 78–89.

²⁹ Українська поезія. Кінець XVI — початок XVII ст. С. 345.

³⁰ Українська поезія. Середина XVII ст. С. 51–52.

³¹ Там само. С. 55–56.

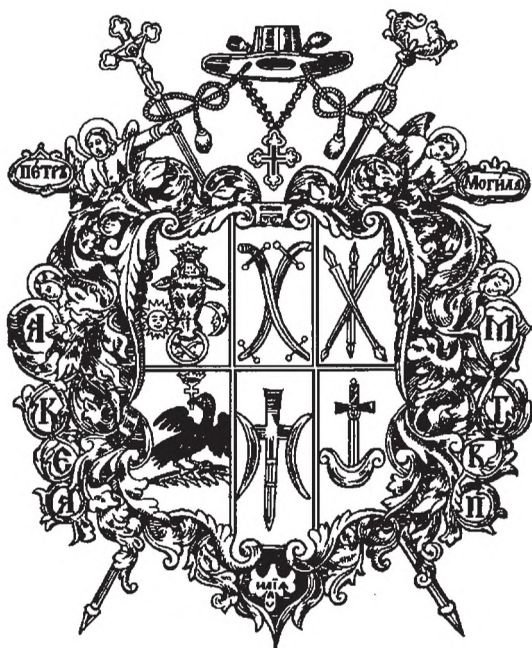
няючи Вітчизну, жертвуючи собою і своїм майном, заслоняючи вуста ворогів, ведучи Церкву до Неба та вказуючи дорогу іншим.

Подібні мотиви часто бачимо в геральдичних віршах. Святиитель Петро сяє не тільки регаліями на гербі, але й своїми чеснотами, які в них закарбовані, а найбільше — через книги, якими «всю церков россов освѣчаеш»³². Родовий герб митрополита сяє небесними світилами — сонцем, місяцем і зірками, але це сяйво не примарне: воно здобуєте вірою, чеснотами та звитягою шляхетних

Могил. Тепер же герб став ще більше оздобленим, оскільки «Петр Могила церков вѣрне управляет»³³.

Дім Могил знаменитий своїми відважними справами: зброя означає те, що вороги неможуть близько приступити, а птах — що слава звала тут собі гніздо. Усе це найяскравіше проявилось в діяльності митрополита Петра. Тож сонце, місяць і зорі на гербі виступають як обітниця неба Могилам³⁴. В іншому вірші крук із хрестом і в короні трактується як захист Церкви, а світила — те, що ієрарху доручається церковне небо. Сам же він називається дванадцятим небом світу³⁵.

Не менш цікаве тлумачення герба дає ігумен Антоній Радивилівський. У сонці й місяці він бачить символи Христа і Діви Марії. Ідучи за Ними, митрополит намагався своїм життям уподібнюватися до Них, зокрема, носячи на тілі «рани Господні» і дотримуючись обітниці чистоти³⁶. Зображення човна, простромленого шаблею, автор трактує як «живот острый иноческій, который ест прировнанный до

Мал. 1. Герб святиителя Петра Могили. «Евлогіон, альбо Молитвослов, или Требник», 1646 р. (Джерело: Yurchyshyn-Smith Oksana. *The Monk Ilia (fl. 1637–1663): Catalogue. Ukrainian and Romanian Baroque engraving.* Kyiv, 2021. P. 219, il. 252).

³² Українська поезія. Кінець XVI — початок XVII ст. С. 346.

³³ Українська поезія. Середина XVII ст. С. 51.

³⁴ Там само. С. 58.

³⁵ Мнemosyne slawy. S. 2; Анонім. Із книги «Пам'ять слави...». С. 257.

³⁶ Слово 1 на рочину. С. 4.

чолна веддуг ового: Дніе мои преїдоша, яко корабль» (див.: Іов. 9:25–26)³⁷. Як образ чернечого самозречення трактуються й інші символічні елементи. Так, три схрещені списи вказують на боротьбу проти трьох неприятелів християнина — світу, плоті та диявола. Дві схрещені шаблі означають Хрест Господній, який є єдиною похвалою митрополита, котрий відрікся від світського честолюбства й добровільно взяв на себе тягар іночеського життя³⁸. О. Максимчук зауважує, що в даному разі проповідник послідовно демілітаризує образи зброї, що первісно засвідчували воєнну звитягу їхнього власника. Вони переводяться в іншу площину: святитель воює, однак не з «тілесними», а з духовними ворогами³⁹.

Емблематичні образи

Вихваляючи чесноти митрополита, автори панегіриків нерідко вдавалися до невербальних образів (емблематики) для побудови розповіді. Ці емблеми, взяті зі сфери природознавства, історії, античної міфології та Святого Письма, виражали певні чесноти людей, які їх втілювали. В Європі ранньомодерного часу навіть видавалися цілі збірники емблем — своєрідні енциклопедії символів. Їх використовували, зокрема, під час проповідей, де вони слугували смислотворчою чи мнемонічною моделлю, своєрідним способом представлення візуального образу засобами художньої мови. У такому разі основна думка автора розгорталася довкола певної емблеми та напису (інколи — біблійної цитати), що її супроводжував. Такі збірники емблем були добре відомими в Україні, і місцеві автори широко послуговувалися вже готовими вірціями⁴⁰.

Отже, нижче розглянемо приклади застосування таких емблем на адресу святителя Петра Могили. Найбільш широко й виразно їх використовував у своїх словах на роковини ігумен Антоній Радивиловський. Зображаючи побожність та наполегливу працю святителя, він уподібнював його до циркуля, який однією ногою міцно стоїть на місці, а іншою — описує коло навкруги. Так і митрополит мав тверду опору у своїй вірі, в центрі життя мав Бога, спираючись на Якого звершив багато благодійнь для Церкви⁴¹. Ще один образ любові до Бога й побожного життя —

³⁷ Слово 2 на рочины. С. 10.

³⁸ Там само.

³⁹ Максимчук О. В. Постаць Петра Могили. С. 88.

⁴⁰ Див. більше: Заваринська Х. Панегіричні топоси в гравюрах київських геральдично-емблемних стародруків першої половини XVII ст. // Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2011. Вип. 22. С. 236–247; Солеський О. Література українського Бароко в контексті європейської емблематичної традиції // Українознавчі студії. 2018. № 19. С. 188–200; Максимчук О. Емблематична образність у проповідях Антонія Радивиловського: до питання джерел // Рукописна та книжкова спадщина України. 2020. Вип. 26. С. 7–28.

⁴¹ Слово 1 на рочину. С. 3; Слово 2 на рочины. С. 9.

отруений олень, який прагне припасти до води (див.: Пс. 41:2). Подібно й душа святителя стреміла лише до Божественного джерела⁴².

Інший емблематичний образ, дельфін, слугував виразом людинолюбства митрополита. Подібно до того, як дельфін виносить на собі людину, що потрапила в небезпеку в відкритому морі, так і святитель допомагав викладачам і студентам здобувати освіту як в Україні, так і закордоном: «Носил вас, яко делфин на хребтѣ своем, коли вас что раз з власного своего опатровал скарбу ... Помагал вам, гды кошт свой важачи, вас посылал на науки»⁴³.

Нерідко як емблеми автори панегіриків використовували геральдичні фігури, про що йшла мова вище. Найбільш популярним образом було сонце. В ігумена Антонія Радивилівського воно виступає як свідчення про незмінне завзяття митрополита до добрих справ, адже й сонце завжди дарує своє тепло всьому світу. Проповідник навіть вживає фразу «всюду подобен» по відношенню ієрарха до світила⁴⁴. В «Імнології» лаврські друкарі використали біблійні образи світла: з нього почалося створення світу (див.: Бут. 1:3), воно *просвітлює кожну людину, яка приходить у світ* (Ін. 1:9), а також тих, хто *сидить у темряві* (Іс. 9:2; Мф. 4:16). Подібно до цього, й «пресвіталий Могила» є «всіх світилом»⁴⁵.

У вірші «Mnemosyne sławy» студенти колегіуму стверджують, що митрополит Петро є світлом для людей своїми чеснотами, які дорожчі від небесних світил. Допоки він є, в Церкві Руській не буде ночі:

Ale miłsze, Sny PIĘTRZE, nam twoje promienie,
Miłsze snoty, namiłsze twoje oświecenie.
Bo i Cyntyjus we dnie tylko włosem strzela,
A drugdy go podziemnym mieszkańcom udziela.
Lecz my ciebie, MOHİŁO, róki mieć będziemy,
Nigdy w Cerkwi Rossijskiej nocy nie ujrzemy⁴⁶.

Схожа думка висловлена й у тексті «Sancti Petri Metropolitae», де святитель порівнюється із сонцем, поява якого віщує надію після років занепаду Церкви та освіти⁴⁷. В промові «Сонце, що сходить після заходу», виголошеній, коли «риторичний горизонт Київської колегії осяяв найяснішою своєю присутністю» Київський митрополит, автор І. Калимон говорить, що Східна Церква бачить в особі святителя Петра сонце⁴⁸. Зо-

⁴² Слово 2 на рочины. С. 8.

⁴³ Там само. С. 10–11.

⁴⁴ Слово 1 на рочины. С. 3–4.

⁴⁵ Умнологія. С. 235.

⁴⁶ Mnemosyne sławy. S. 12; Anonim (Aleksander Tyszkiewicz). Mnemosyne sławy. S. 127.

⁴⁷ Заваринська Х. Панегіричні топоси. С. 241–242.

⁴⁸ Калимон Іван. Сонце, що сходить після заходу. С. 342.

браження цього світила знаходимо й на гравюрі, яку складає композиція з чотирьох медальйонів. Їхнє співставлення з аналогічними зображеннями європейських збірок дозволяє встановити наступне. Дзеркало, яке відображає Сонце, означає побожну людину: вона, мов дзеркало, бере силу згори, відбиває в собі світло та віддає його іншим людям. Образ соняшників, які сліднують за сонцем і схиляються перед ним, вказують на послух віруючої людини і слідування за Христом⁴⁹.

Античні міфологічні образи

Для епохи бароко було характерним використання образів античної міфології для опису звияг і достоїнств шанованих осіб. При цьому використання імен богів не означало віру в їх існування, а було лише урочистим епітетом та вказівкою на їхню функцію, яка переносилася на героїв панегіриків.

Так, зображаючи військові, а потім й духовні звияги митрополита Петра, автори віршів порівнювали його з Марсом — богом війни в римській міфології. До чернецтва ієрарх був воїном і воював з турками, але згодом добровільно зрікся світу, кинувши його собі під ноги⁵⁰. Свою чесноту й квітучі роки він віддав не Марсу і не світу, який манив до себе, а Богу, увійшовши у «Василія ворота», тобто прийнявши чернецтво — чин святителя Василя Великого⁵¹. Перемагаючи ворогів Церкви тайних і явних, митрополит уподібнився до славетних античних героїв Ахілла, Гектора, Енея та Алкіда (римське ім'я Геракла)⁵². Зброєю Хірона він долає Евменідські пороги так, що його не спинили й вороги, він вириває отруйне дерево Цербера і саджає на його місці титанове дерево віри⁵³. Святителя також порівнювали з легендарним римським героєм Муцієм Сцеволою, якого рід Могил вважав своїм предком. Цей Сцевола заради Вітчизни поклав свою руку у вогонь, а митрополит Петро віддав на служіння їй усе своє тіло⁵⁴.

Проте образи військової звияги автори брали не лише з античної міфології та історії. Так, лаврські друкарі називали святителя своїм пастирем і вождем, який, служачи при «Христі гетьмані», має вести їх до духовної перемоги⁵⁵. Подібно до Христа, Який «смертю смерть подолав», митрополит, вмираючи духовно, має притупляти жало смерті й виходити цілим від вічної муки⁵⁶. Загалом же, в особі святителя панегіристи вбачали «тріумф Господній»⁵⁷.

⁴⁹ Див.: Заваринська Х. Панегіричні топоси. С. 242–243.

⁵⁰ Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 224; Пор.: Mnemosyne slawy. S. 23–24.

⁵¹ Mnemosyne slawy. S. 10.

⁵² Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 242.

⁵³ Mnemosyne slawy. S. 5; Анонім. Із книги «Пам'ять слави...» С. 258.

⁵⁴ Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 237.

⁵⁵ Умнологія. С. 236–237, 238.

⁵⁶ Там само. С. 237.

⁵⁷ Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 226.

Найбільше оспівували подвиги митрополита, здійснені в освітній сфері. Його школу називали Парнасом — міфічним садом, в якому духмяніють аромати наук, а його самого — покровителем наук і мистецтв, «Цицероном муз»⁵⁸ та Прометеєм⁵⁹. Митрополита також порівнювали з Гераклом, який встановив «Геркулесові стовпи» на межі з океаном, тобто позначив місце, де починаються глибокі води та звідки течуть ріки по всіх країнах, по всьому світу. Подібно до Геракла, й святитель Петро взяв один з тих стовпів і вкопав його на дніпровських кручах, перенісши таким чином межу з міфологічним океаном для того, щоби руські діти не їхали на навчання за кордон, а в себе вдома могли черпати знання з океану мудрості Божого слова, з якого витікають ріки всіх наук⁶⁰. Щодо реальних історичних осіб, то його порівнювали з римським імператором Адріаном (76–138), який був меценатом мистецтва та відбудував Афіни⁶¹.

Здобутки митрополита в галузі просвітництва давали підставу авторам панегірику «*Mnemosyne sławy*» називати його Фебом (римський бог сонця). Подібно до Феба, він ллє золоте проміння віри на людей, і вони, як овечки, збігаються до «Східної отари»⁶², тобто Православної Церкви. Святитель Петро — «русський Феб», який вийшов зі сходу — Києва — на світ польський і розігнав світлом віри всіх левів і драконів. Тут мається на увазі відстоювання ним прав Церкви на виборчому сеймі короля Владислава⁶³. Загалом, тема світла у зв'язку з Київським митрополитом зустрічається не раз у цьому панегірику⁶⁴ та інших творах, про що йшлося вище.

Іншим яскравим міфологічним образом є образ атланта, який тримає на своїх плечах небо. Подібно до нього, святитель Петро тримає земне небо — Православну Церкву, укріплює та рухає її. Він є справжнім атлантом, оскільки має в собі достатньо сил і не втомлюється від такої тяжкої ноші⁶⁵. В «Євхаристиріоні» студенти, зокрема, проголошують:

Але й наш дужий Атлас, у трудах невтомний,
Небо носить надземне, тягар непідйомний.
О, як слушно, пречесний отче, у такій силі
Небо-церкву тримаєш в небезпечній хвилі!⁶⁶

⁵⁸ Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 238–239.

⁵⁹ Там само. С. 228.

⁶⁰ Там само. С. 234–235.

⁶¹ Анонім. Евфонія весело бриняча. С. 256.

⁶² *Mnemosyne sławy*. S. 5; Анонім. Із книги «Пам'ять слави...» С. 258.

⁶³ *Mnemosyne sławy*. S. 16.

⁶⁴ Див.: Там само. S. 22.

⁶⁵ Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 223; Пор.: Анонім. Евфонія весело бриняча. С. 254.

⁶⁶ Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 241.

Загалом, образи античної міфології в панегіричній літературі відповідали вподобанням доби бароко. А використання їх у промовах і поєв'ятах на честь митрополита мали, очевидно, демонструвати освітній рівень і широкий кругозір студентів, який став можливим завдяки праці ієрарха⁶⁷.

Образне тлумачення імені

Одним з найулюбленіших прийомів панегіристів було тлумачення імені святителя Петра Могили. Оскільки грецькою мовою Петро (*πέτρα*) означає «камінь», «скеля», то й митрополита уподібнювали до каменю та скелі, на якій тримається правильне сповідання віри та благочестя в Київській митрополії⁶⁸. Він також наріжний камінь, на якому тримається споруда Церкви:

Яко камєнь вѣдруженный,
На зданіє положенный,
Церков вѣрных под тобою
Подѣкрѣпляя всю собою⁶⁹.

Народна приказка говорить, що коса падає, коли натрапляє на камінь. Так само падали й противники Церкви, коли кидали щось на святителя⁷⁰. У «Євхаристиріоні» говориться, що митрополит Петро в бою «кам'янистий», але в житті — «немов криштал, чистий»⁷¹. У цьому ж творі святитель називається золотом між рудами і діамантом між камінням: золотом, оскільки нехтував земним багатством, віддаючи його православної науці, а діамантом (огранованим алмазом), тому що заради шкіл долав усі перепони⁷².

До імені Петра дуже влучно додавалася інтерпретація прізвища Могила (румунською — *Movila*). Це слово означає не могильну яму, домовину, а насип, пагорб, курган (пор. з назвою кургану «Товста Могила» тощо). Образ пагорбу-могили, який співвідноситься зі скелею-«петрою», використано в ілюстрації до панегірика «*Sancti Petri Metropolitae*», де композиція митрополичого герба розміщена на тлі гори з написом: «*Super hanc Petram non sterilem*» («На цій скелі не безплідно», пор.: *На цьому камені Я збудую Церкву Мою* (Мф. 16:18)). Геральдичні списи та

⁶⁷ Більше про літературні та мистецькі вподобання епохи українського бароко див.: Українське бароко та європейський контекст. К., 1991. 256 с.; Макаров А. М. Світло українського бароко. К., 1994. 288 с.; Ластовець М. Ю. Феномен українського літературного бароко: жанрові особливості // *Studia linguistica*: збірник наукових праць. К., 2013. Вип. 7. С. 189–193.

⁶⁸ Українська поезія. Кінець XVI — початок XVII ст. С. 345.

⁶⁹ Умнологія. С. 237.

⁷⁰ Слово І на рочину. С. 2.

⁷¹ Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 240.

⁷² Там само. С. 223; Пор.: Анонім. Евфонія весело бриняча. С. 254.

мечі на гравюрі обвита виноградною лозою, а в тексті панегірика згадується виноградник, який Господь доручив доглядати святителю. Цей сад живлять потоки, які з'явилися, коли митрополит вдарив у скелю посохом⁷³. З одного боку, це образ твердого фундаменту, на якому зростає Церква-виноградник, з іншого — образ процвітання Церкви внаслідок його трудів. В іншому тексті, порівнюючи святителя Петра з горою, автор використовує цитату з пророка Іоїля: *І буде у той день: гори будуть капати вином, і пагорби потечуть молоком* (Іоїл. 3:18). Так само і митрополит Петро вигодував свою паству⁷⁴.

Ігумен Антоній Радивилівський у своїх проповідях використовує ще кілька несподіваних образів. Обігруючи прізвище митрополита, він порівнює його з високим пагорбом-могилою, за якою можна сховатися від ворожих стріл, чим і користувалися його духовні діти, будучи в небезпеці⁷⁵. Подібним чином, і Київська колегія прикривається його іменем, мов щитом, називаючи себе Могилянською: «Поминает тебе тут и наше коллегіум Киевское яко отца и фундатора. Поминает тебе, отче наш, кгда ся аж до тул щитит и щитити обещае твоим назвиском»⁷⁶.

Семантично обігруючи прізвище Могили, ігумен Антоній звертає увагу, що могила — це ще й курган, в якому може бути схований скарб. Так, святитель Петро, ніби зі справжнього кургану, діставав свій скарб і витрачав його на своє дітище — навчальний заклад при Братському монастирі — та загалом на потреби Церкви. Навіть те, що митрополит по смерті зійшов у могилу, не відмінняє того скарбу, який він залишив

Мал. 2. Композиція на основі герба святителя Петра Могили. «Sancti Petri Metropolitae», 1645 р. (Джерело: Yurchyshyn-Smith Oksana. *The Monk Iliia*. P. 143, il. 113).

⁷³ Заваринська Х. Панегіричні топоси. С. 240.

⁷⁴ Слово 1 на рочину. С. 2–3.

⁷⁵ Там само. С. 2.

⁷⁶ Там само. С. 3.

по собі⁷⁷. Коштовним клейнодом, невимовним скарбом і щитом Сіону (православного Києва) названо святителя і в анонімному творі «Евфонія весело бриняча»⁷⁸.

Біблійні образи

Крім біблійних алюзій, які ми зустрічали у зв'язку з емблематичними образами чеснот, в панегіриках на честь святителя Петра використовувалися й конкретні біблійні образи. Найзагальнішими є образи отця, що дбає про своїх дітей; пастиря, що пасе й пильнує церковне стадо; сина Матері-Церкви, який ніжно турбується про неї і годує її; вірного слуги, якому Господь воздасть винагороду⁷⁹. Він є тим дбайливим слугою, який не залишав вручений йому талант закопанним у землю⁸⁰. Відповідно, на ньому збуваються слова Спасителя: *Де Я, там і слуга Мій буде* (Ін. 12:26), а також *Переможцеві дам сісти зі Мною на престолі Моїм* (Одкр. 3:21). Це добре видно в «нагробках» архієпископа Лазаря Барановича:

Діла твої нам голосно співають,
Що ось Небеса Могилу приймають.
Твій трон, як сонце, вже слушно на Небі,
Де твій Пан слугу — тебе — взяв до Себе⁸¹.

З-поміж реальних біблійних персонажів в анонімному творі «Мнемосуне» святитель Петро називається Мойсеєм, якого Бог дав Русі в останні роки. Подібно до старозавітного пророка, який захищав єврейський народ перед фараоном (див.: Вих. 5–11), митрополит боронив православних на польських сеймах. Своїми трудами він й надалі дасть руському народу свято жити в Східній Матері-Церкві⁸². Хоча в інших панегіриках святителя ніде прямо не називають Мойсеєм, проте така паралель очевидна з контексту. Так, митрополит Петро має годувати своїх дітей медом від каменю, бути солодкою прохолодою в спразі⁸³. Від його удару посохом по скелі течуть потоки води, які живлять сад⁸⁴. У даному разі легко вгадується образ пророка Мойсея, який дав ізраїльтянам питися в пустелі води від каменю, вдаривши по ньому жезлом, зробив гірку воду солодкою та дав їсти манну небесну (див.: Вих. 15:24–25; 16:14, 31; 17:5).

⁷⁷ Слово 2 на рочины. С. 11–12.

⁷⁸ Евфонія веселобрмяча. С. 308; Анонім. Евфонія весело бриняча. С. 253, 254.

⁷⁹ Софроній Почаський. Євхаристиріон. С. 235; Пор.: Nagrobki Iasnie Prze Oswieconemu. S. 498–499.

⁸⁰ Nagrobki Iasnie Prze Oswieconemu. S. 498.

⁸¹ Ibid. S. 499. Переклад — архім. Митрофан (Божко).

⁸² Мнемосуне славы. С. 6; Анонім. Із книги «Пам'ять слави...». С. 258.

⁸³ Nagrobki Iasnie Prze Oswieconemu. S. 499.

⁸⁴ Заваринська Х. Панегіричні топоси. С. 240.

Використовується також біблійний образ царя Давида, який, незважаючи на повстання свого сина Авесалома, усе ж любив його і плакав над ним, коли той загинув, і висловлював своє бажання вмерти замість нього (див.: 2 Цар. 18:33). Так і митрополит Петро, будучи добрим пастирем, був готовий віддати себе за своїх дітей, коли бачив їх у біді⁸⁵. Інший автор, підкреслюючи чутість ієрарха, називає його «ангел дійсно в плоті»⁸⁶.

Проте найбільш поширеним біблійним персонажем, з яким порівнювали святителя Петра, був первоверховний апостол Петро. Очевидно, тут даються взнаки і однаковість імен, і схожість пастирського служіння, яке виконували ці святі. Можемо визначити кілька напрямів порівняння святителя з апостолом.

1. Верховний апостол був названий Петром — скелею, каменем — за своє сповідання віри в Христа як Сина Божого (див.: Мф. 16:16–18). Митрополит Петро також стверджує християн у правій вірі в Христа. Він сам міцно стоїть на цьому камені і для інших є тією непохитною скелею, як і апостол Петро:

Пётра скала, Пётръ камень, от пётры тоёи,
 Бѣ врѣховный апостол, иже от своёи
 Исповѣди наречён, многим Пётромъ быти
 Дадё, и Христа сыномъ божимъ учити.
 От негó же тѣ, отче всепреподобнѣйшій,
 Пётре, архимандрите, пастырю честнѣйшій,
 Имя пріём и, хотѣ сердцемъ и устнами
 Христа исповѣдати богомъ прісно съ нами,
 Сё же, въ евхарістіи, повелѣ издати
 Литургіар, ея же рады благодати,
 Дастъ тѣ Христос, сынъ божій, ясти своё тѣло,
 Крѣвъ пити, Петромъ же быти на той пётръ цѣло⁸⁷.

2. Згадується бесіда Христа з апостолом Петром при Галілейському озері, де Він запитував Свого учня: *Чи любиш ти Мене?*, а потім доручив йому пасти Своє стадо (див.: Ін. 21:15–17.). Відповідно й митрополит Петро, який возлюбив Христа, став, за Його обранням і дорученням, пастирем Його овець⁸⁸.

3. Апостол Петро став на захист Спасителя у Гефсиманському саду, коли дістав меч і вдарив раба первосвященника (див.: Ін. 18:10). Як і апостол, митрополит був пастирем і оборонцем Церкви. Тому мечі, ша-

⁸⁵ Слово 1 на рочину. С. 3.

⁸⁶ Nagrobki Iasnie Prze Oswieconemu. S. 498.

⁸⁷ Українська поезія. Кінець XVI — початок XVII ст. С. 345. Пор. з: Умнологія. С. 234–235.

⁸⁸ Nagrobki Iasnie Prze Oswieconemu. S. 499–500; Uciecha z lez płaczącego. S. 11.

блі та списи на гербі святителя Петра Могили уподібнюються до зброї апостола Петра⁸⁹.

4. Після відречення від Христа апостол Петро пішов і плакав гірко (див.: Мф. 26:75). Проте його сльози стали корисним прикладом сердечного покаяння для віруючих. Подібним чином, сльози митрополита Петра стали медовими на здоров'я його духовних дітей. Вони також оплакують його кончину, оскільки він тепер молиться за них на Небі:

Йшов Петро й плакав, а сльози Петрові
 Нам днесь на здоров'я впали, медові.
 Плачемо, ти ж ся втішаєш при Пані,
 Пастирю, будь і за нас у старанні:
 Най сіючи сльози, — радість збираєм,
 Того без твоїх молитв не стяжаєм⁹⁰.

Цікаво, що навіть у смерті святителя автори панегіриків вбачали паралелі з євангельськими подіями.

5. Христос узяв апостола Петра як одного зі Своїх улюблених учнів на гору Фавор, де той захотів залишитися з Ним й надалі (див.: Мф. 17:1–4). Подібним чином, Христос узяв митрополита Петра на Фавор: того, кого любив на землі, забрав до Себе на Небо⁹¹.

6. Апостол Петро був рибалкою. Історія про те, як він ловив уночі рибу й нічого не спіймав, поки не закинув сіті за велінням Христа, розповідається в Євангелії двічі: коли йдеться про покликання Петра та про відновлення в апостольському достоїнстві (див.: Лк. 5:1–11; Ін. 21:1–17). Так він сам був уловлений і водночас став ловцем людей для Царства Небесного. Щодо святителя даний образ інтерпретується таким чином: він вийшов на лов уночі і був уловлений смертю, але сам замість риби спіймав собі Небо:

W nocy — miasto ryb — Pasterz niebo łowi.
 Kiedy się niebo najlepiej chmurzyło,
 Niebo się w ten czas prędeż ulowiło.
 Wieczorem słońko gdy biegać przestało,
 Piotrowej sieci już nie ubiegało.
 Słońko gdy miewa nocleg w swojej sferze,
 Łatwo Piotr siecią słońko w nocy bierze.
 A tak Piotrowi w nocy połów zdrowy,
 Niebo się w łódce łowiło Piotrowej⁹².

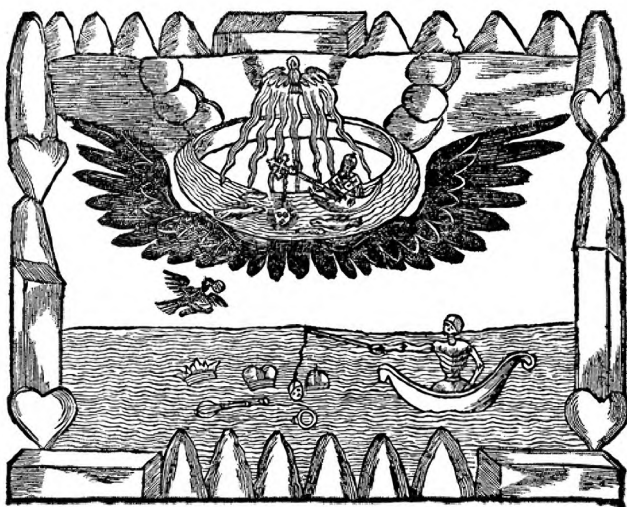
⁸⁹ Мнемосине славы. S. 2; Анонім. Із книги «Пам'ять слави...». С. 257.

⁹⁰ Nagrobki Іasnje Prze Oswieconemu. S. 499. Переклад — архім. Митрофан (Божко).

⁹¹ Ibid. S. 497.

⁹² Kalimon J. Żal ponowiony. S. 204.

Найбільш несподіваним, мабуть, є твір, у якому святителя не просто порівнюють з біблійними персонажами, а вписують у канву євангельської розповіді. Такий прийом використовує архієпископ Лазар Баранович у різдвяних вітшуваннях, які підкріплюються гравірованою ілюстрацією.

Мал. 3. Емблематична композиція «Пастир небо ловить». «Zal ponowiony», 1647 р. (Джерело: Yurchyshyn-Smith Oksana. *The Monk Ilia*. P. 244, il. 286).

Тут ми бачимо традиційну композицію Різдва Христового: Богонемовля в яслах, Пречисту Діву Марію та святого Йосифа поруч з Ними. Але у вертепі немає ні худоби, ні пастушків, ні царів з дарами. З традиційної іконографії присутні лише три ангели, які виголошують: *Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus!* (Слава у вишніх Богові і на землі мир,

Мал. 4. Гравюра до різдвяних вітшувань. «Żywoty świętych ten Apollo pieie», 1670 р. (Джерело: *Lazarz Baranowicz, archiepiskop. Żywoty świętych ten Apollo pieie*. Kijow, 1670. S. 8).

у людях благовоління!) (Лк. 2:14). Натомість у центрі композиції знаходимо зображення святителя Петра Могили, причому ангели тримають над ним знаки архіпастирського достоїнства — предносний хрест, нагрудний хрест на ланцюгу, жезл та омофор. На думку О. Максимчук, три ангели ніби заміщають собою трьох волхвів з дарами, простягаючи замість золота, смирни й ладану архієрейські речі, що належать митрополитові, а може, й маленькому Ісусу як найпершому Архіпастирю всієї християнської отари⁹³.

Підпис внизу гравюри «Lub Pan у płacze, człowiek ztąd skacze» («Хоч Господь і плаче, людина з того радіє») підкреслює головну ідею автору. У вірші протиставляється слабкість людської природи і всемогутність Бога, Який вирішив зійти на землю, зодягнувшись у тіло людини. Про безпомічність Немовляти Ісуса свідчить Його дитячий плач. Проте Його сльози несуть велику радість для людей: плач Божественної Дитини є свідченням того, що в зіпсутій гріхом світ прийшов Спаситель. Спираючись на практику тугого повивання немовлят, яка була поширена в багатьох країнах Європи, архієпископ Лазар Баранович припускає, що Господь плаче через те, що Його надто міцно сповито пелюшками⁹⁴. Несподівано в розповіді з'являється митрополит Петро Могила, який схилився над яслами. Із жалощів він починає розв'язувати ремінці, що ними стягнуті пелюшки Богонемовляти.

Przeoświęcony pasterzu Mohiło,
 Że związany Pasterz to tobie nie miło.
 Ty od pieluchow pasy odwiązuiesz,
 A iemi swoię mantlyą farbuiesz.
 Żal ci Pasterza iako pasterzowi,
 A on iak Słowo tak do ciebie mowi:
 Pietrze lubisz mię, paś że owce moie,
 A ia strzec będę, że ich wilk niepoie⁹⁵.

У цій розповіді митрополит як пастир заступає собою віфлеємських пастухів, які першими прийшли вклонитися новонародженому Спасителю. Проте Христос, Який народився в пастушому хліві, Сам є Пастирем людських душ. Тому, бачачи таку любов до Себе з боку святителя Петра, вручає йому пасти Своїх овець. З огляду на це можемо припустити, що на гравюрі не святитель підносить Ісусу Христу знаки архіпастирського достоїнства, а Спаситель через ангелів вручає їх митрополиту, який уже прикрашає свою архієрейську мантию ремінцями від Його пе-

⁹³ Максимчук О. В. Присвячені Петру Могилі різдвяні вірші. С. 112–113.

⁹⁴ Там само. С. 108–109.

⁹⁵ Uciecha z łez płaczącego. S. 11.

люшок (т. зв. «струї»). Схожий сюжет досить поширений в іконографії, коли, наприклад, ангели покладають вінець на голову святим.

Висновки

Отже, розглянувши цілий корпус різнопланових панегіричних текстів на честь святителя Петра Могили, ми виокремили 5 груп образів, які вживалися для опису й прославлення особи ієрарха та його церковної і суспільної діяльності. Автори наводять аналогії з природознавства, здійснюють символічне тлумачення гербових фігур, персонажів античної міфології, імені та прізвища святителя, біблійних образів та сюжетів. Усе це вказує на особливе ставлення до митрополита в середовищі українських церковних і культурних діячів XVII ст. Уславлення святителя Петра було не лише «даниною моді» за його життя, але справжнім виразом вдячності та шанування, що видно з творів на його честь, як писалося ще довго після його кончини. Пам'ять про нього залишалася живою, незважаючи на буремні часи й потрясіння другої половини XVII ст.

Відзначаючи 375-ту річницю від дня упокоєння святителя Петра, ми згадуємо слова апостола Павла, який вчить нас поминати своїх наставників і, споглядаючи кінець їх життя, наслідувати їхню віру (див.: Євр. 13:7). Віру, що розкривалася у справах любові (див.: Гал. 5:6). Таким прикладом для нас є митрополит Петро Могила — засновник і покровитель Київських духовних шкіл. Від його епохи сплило багато часу. Багато пам'яток, які дійшли до нас, є незрозумілими для сучасної людини і потребують вивчення та тлумачення. Однак зрозуміло те, про що говорить народна приказка: «Велике видно здалеку». І дослідження образів, якими змальовували Київського митрополита, допоможе нам по-новому осягнути велич його особистості.